

Personages Subject to Proverbs in Arabic Literature

Halis Dede^{1,a,*}

¹Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 21.12.2023

Accepted : 02.01.2024

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric

Prose

Parable

Precedent

Darb-ı Mesel (proverb).

ABSTRACT

The parable, which reflects the culture, lifestyle, historical events and religious thoughts of a nation, is an important subject discussed in the prose field of Arabic literature. These expressions, said emphatically and coherently as a result of certain events and interactions, were transferred from generation to generation within that culture and created a rich literary accumulation. Since human beings are naturally prone to both good and bad behaviors, they have sometimes exhibited praiseworthy and encouraged behaviors such as truthfulness, courage, generosity and loyalty; Sometimes he engaged in behaviors that were criticized and should be avoided, such as stinginess, stupidity, ungratefulness, and lying. In this context, some people in the Arab geography have distinguished themselves and come to the fore in society in displaying these behaviors, and as such, they have become the subject of proverbs. In this study, the life stories of the personalities about whom parables are used due to their characteristics and behaviors, the parable written in their names and the subject of this parable are briefly discussed and the personalities in question are presented in alphabetical order. With this, we aim to reveal how these people became the subject of parables, how these parables affected the lives of individuals in the historical process, and who these people who were mentioned frequently in books and found fame were and how many they were.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6(2): 180-187, 2023

Arap Edebiyatında Mesellere Konu Olan Şahsiyetler

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 21.12.2023

Kabul : 02.01.2024

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belagati

Nesir

Mesel

Emsâl

Darb-ı Mesel

ÖZ

Bir milletin kültürünü, yaşam tarzını, tarihi olaylarını ve dini düşüncelerini yansıtan mesel, Arap edebiyatının nesir alanında ele alınan mühim bir konudur. Birtakım olaylar ve etkileşimler sonucunda vurgulu ve insicamlı bir şekilde söylenen bu ifadeler, o kültür içerisinde nesilden nesile aktarılmış ve zengin bir edebî birikim oluşturmuştur. İnsan tabiatı gereği hem iyi hem de kötü davranışlara eğilimli olması hasebiyle bazen doğruluk, cesaret, cömertlik, sadakat gibi övülen ve teşvik edilen davranışları sergilemiş; bazen de cimrilik, aptallık, nankörlük, yalancılık gibi yerilen ve uzak durulması gereken davranışlarda bulunmuştur. Bu bağlamda Arap coğrafyasında bazı kimseler, söz konusu davranışları sergilemede toplum içerisinde sivrilmiş ve öne çıkmışlardır ki bu halleriyle mesellere konu olmuşlardır. Bu çalışmada söz konusu özellikleri ve davranışları sebebiyle haklarında mesel kullanılan şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, adlarına yazılan mesel ve bu meselin konusu kısaca ele alınmış olup söz konusu şahsiyetler alfabetik sıralamayla sunulmuştur. Bununla, bu kişilerin nasıl mesel konusu oldukları, bu mesellerin tarihi süreçte bireylerin hayatlarına nasıl etki ettiği ve kitaplarda zikri çokça geçip şöhret bulan bu kimselerin kimler olup sayılarının ne kadar olduğunu ortaya koymaktır.

^a halis.dede@usak.edu.tr

^{id} <https://orcid.org/0000-0003-2388-5406>

Giriş

Her milletin kültüründe ve edebiyatında bir takım etkileşim ve uğraşlar sonucu zamanla pek çok edebî sanat oluşmuştur. Atasözleri manasına gelen meseller de bu kabildendir. Meseller, Arap edebiyatında ilk dönemlerden itibaren var olagelen bir türdür. Bazı olaylar ve tecrübeler sonucunda etkili ve insicamlı bir şekilde söylenen bu ifadeler, o kültür içerisinde nesilden nesile aktarılmış ve zengin bir edebî birikim oluşturmuştur. İnsan tabiatı gereği hem iyi hem de kötü davranışlara eğilimli olması hasebiyle bazen doğruluk, cesaret, cömertlik, sadakat gibi övülen ve teşvik edilen davranışları sergilemiş; bazen de cimrilik, aptallık, nankörlük, yalancılık gibi yerilen ve uzak durulması gereken davranışlarda bulunmuştur. Bu bağlamda bazı kimseler, söz konusu davranışları sergilemede bireyler içerisinde sivrilmiş ve öne çıkmışlardır. Arap toplumunda da bu vasıflara sahip bireyler toplumda belirip öne çıkınca mesellere konu olmuşlardır.¹

مثل kelimesi, sözlükte benzeri için örnek olarak getirilen şey, söz, gibi, vasıf, örnek, ibret, alamet, benzetmek vb. anlamlara gelip cemisi أمثال'dır.² Terim olarak ise pek çok tanımla yapılmış olup bu tanımlar, bir bütün olarak kapsayıcı şekilde şöyle ifade edilebilir: *herhangi bir konuda bir şeye benzetilerek misal getirilen, halk arasında yayılmış, ifadeleri değiştirilemeyen ve insicamlı olan kelimedir.*³

Bu çalışmada birtakım özellikleri ve davranışları sebebiyle haklarında mesel kullanılan şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, adlarına yazılan mesel ve meselin konusu kısaca ele alınmış olup söz konusu şahsiyetler alfabetik sıralamayla sunulmuştur. Bununla, bu kişilerin nasıl mesel konusu oldukları, bu mesellerin tarihi süreçte bireylerin hayatlarına nasıl etki ettiği ve bu kimselerin kimler olup sayılarının ne kadar olduğunu ortaya koymaktır. Mesel konusunda çalışmaların yeterince yapılmış olması hasebiyle burada konular işlenirken detaylara girilmemiştir.

el-Ahnef b. Kays (ö. 72/691)

el-Ahnef b. Kays b. Mu'âviye b. Hasîn, Temîm kabilesinin efendisi olup künyesi Ebû Bahr ve ismi de Sahr'dır. Cesur ve fesaht sahibi büyük dâhilerden biridir. Basra'da doğmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in dönemine yetişmiş ama efendimizi görmemiştir.⁴

¹ Mehmet Ünal, "Hıfzî'nin 16. Yüzyılda Yazdığı Atasözleri Derlemesi: Manzûme-i Durûb-ı Emsâl", *SDU Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2015), 101-120; Mustafa İbiş, *Arap Dilinde Fasîh ve Ammî Dil* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022), 66,72,85; Ali Sevdî, *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlis Adlı Eseri*, ed. Halis Dede - Musa Pekel (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 244-247.

² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Serhân (Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, ts.), 15/71; Abdulmecîd Katâmiş, *el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu Dirâsetun Târîhiyyetun Tahlîliyye* (Suriye: Dâru'l-Fikir, 1988), 11; Mehmet Ünal, *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü* (Isparta: El-Yay Yayıncılık, 2016), 69.

³ Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 11/610-612. Arap meselleri konusunda geniş bilgi için bk. İdris Pullu, *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007); Tehran Nuriyev, *Maverdi'nin Edebü'd-Dünya ve'd-Din'inde Geçen Arap Atasözlerinin İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008), 2-13; Yakup Kızılkaya, *Arap Dilinde Kâmin Meseller* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2014); Emad Atilla, *Arap Halk*

el-Ahnef hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَخْلَمَ مِنَ الْأَخْفَ el-Ahnef'ten daha yumuşak huylu/nazik.⁵ O'nun bu vasfı kazanmadaki davranışları: *kendini/nefsini kontrol etme, düşmanlara karşı nezaket, öfkeyi dizginleme, ciddiyete ve öngörülü olmaya eğilim ve suçlamalardan nefret etme/hoşlanmama* şeklinde ifade edilmiştir.⁶ Bu mesel yumuşak huylu, nazik ve kibar kimseler için kullanılmaktadır.

Bâkıl el-İyâdî

Bâkıl, İyâd kabilesinden olduğu söylenmiştir. Ebû 'Ubeyde ise onun Rebî'a kabilesinden olduğunu ifade etmiştir. Kekeme olduğu için konuşmada zorluk çeken ve sözcükleri tam çıkaramayan biri olduğu aktarılmıştır. Rivayete göre bir ceylan satın alıp evine götürürken yolda onunla karşılaşanlar, bunu kaçta satın aldığını sorduklarında 11 liraya satın aldığını söylemek için parmaklarıyla 10 işaretini yapmış ve bir sayısını eklemek için de dilini çıkarmıştır. Bu arada ipi serbest kalan ceylan da kaçıp gitmiştir. Bundan dolayı kınanıp hakkında mesel çıkarılınca O da konuşamamanın, konuşan hakmaktan daha iyi olduğunu ifade eden dizeler yazmıştır.

Bâkıl hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَعْيَا مِنْ بَاقِلٍ Bâkıl'dan daha kekeme (kendini ifade edemeyen). Bu mesel herhangi bir konuda kendini ifade edemeyen ve konuşurken kekeleyen/takılan kimseler için kullanılmaktadır.⁷

el-Berrâd (ö. h.ö.35/590)

el-Berrâd b. Kays b. Râfi' ed-Damrî el-Kinânî'dir. Saldırgan ve cânî bir kimse olduğu için kabilesi tarafından dışlanıp kovulmuştur. Hevâzin kabilesinin ileri gelenlerinden 'Urve b. 'Utbe'yi öldürmesi sonucu haram aylarda Ficar savaşının çıkmasına sebep olmuştur. Kâtil ve cânîliği nedeniyle darb-ı mesele konu olmuştur.

el-Berrâd hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَتَفَكَّ مِنَ الْبِرَّاضِ el-Berrâd'dan daha kâtil/cânî.⁸ Bu mesel, hak-hukuk tanımayı cinayet işleyen ve arsız olan kimseler için kullanılmıştır.

Atasözlerinde Kadın İmgesi (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2020), 18-50; Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap Nahiv İlminin Doğuşu", *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*, ed. Ahmet Yıldız (Konya: Palet Yayınları, 2022), 75-80; Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap Nahiv İlminin Gelişimi", *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*, ed. Ahmet Yıldız (Konya: Palet Yayınları, 2022), 95-100; Ramazan Ege - Sadullah Tilkitaş, "Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydi'de Bedî'iyye", *EKEV Akademi Dergisi* XXVI/92 (2022), 226.

⁴ Hayruddîn b. Maḥmud ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşriḳîn* (b.y.: Dâru'l-'İlim li'l-Melâ'în, 2002), 1/276.

⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/219.

⁶ M. T. Houtsma vd., *Mücezu Dâireti'l-Ma'ârifî'l-İslâmiyye*, thk. Ahmed Zekî Hürşîd vd. (B.y.: Merkez-u'ş-Şârika li'l-İbdâ'i'l-Fikrî, 1418), 14/4249.

⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/43.

⁸ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/87; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/47.

el-Besûs

O, Cessâs b. Murre b. Zühl eş-Şeybânî'nin teyzesi olan Besûs binti Munkız et-Temîmiyye'dir. Cahiliye kadın şairlerden biri olan Besûs'un bir devesinin olduğu, Kuleyb tarafından bir okla vurulunca yüzüne vurarak kışkırtıcı sözler sarf ettiği ve bunun üzerine Cessâs'ın Kuleyb'i öldürdüğü ifade edilmiştir. Bu olay, Tağlib ile Bekr kabileleri arasında 40 yıl süren Besûs savaşının çıkmasına neden olmuştur. Bu yüzden uğursuzluk konusunda darb-ı mesele konu olmuştur. Besûs hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَشَأُّ مِنَ الْبَسُوسِ *el-Besûs'tan daha uğursuz*. Bu mesel, uğursuz ve meşum kimseler için kullanılmıştır.⁹

Duğa

O, Mariye binti Mi'nec (bazı kaynaklarda Miğnec diye geçmiştir) b. 'İcl'dir. Küçük yaşta evlendirilmiş ve hamile kalmıştır. Doğum sancıları tutunca lavabosunun geldiğini sanmış ve dışarda تنها bir yer gidip doğurmuştur. Bebek ses çıkarıp ağladığı halde kadın, sadece abdestini yaptığı zannıyla onu orada bırakıp dönmüştür. Eve gelince kumasına, insanın büyük abdestinin ağzının olup olmadığını ve ağzını açabilip-açamadığını sormuştur. Kuması, durumu anlayıp hemen gidip çocuğu oradan alıp getirmiştir. Bu olay karşısında kadın ahmaklık ve geri zekâlılık konusunda darb-ı mesele konu olmuştur.

Duğa hakkında kullanılan mesel şudur: أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ *Duğa'dan daha ahmak*. Bu mesel, akli kit ve ahmak kimseler hakkında kullanılmaktadır.¹⁰

Ebû Zerr el-Ğifârî (ö. 32/653)

Ebû Zerr Cündeb b. Cünâde b. Kays el-Ğifârî'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadisinde: « مَا أَطَّلْتُ الْخَضِرَاءَ، وَلَا « أَقَلَّتِ الْعَبْرَاءُ مِنْ ذِي لَهْجَةٍ أَصْدَقَ مِنْ أَبِي ذَرٍّ *Yeşilliğin gölgelediği ve yer yüzeyinin azalttığı hiçbir dil sahibi kimse, Ebû Zerr'den daha doğru konuşamaz.* (yani gökyüzünün altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zerr'den daha doğru sözlü kimse yoktur)» diye buyurduğu ifade edilmiştir. Bu hadisin son kısmı aşağıda belirtildiği gibi Araplar arasında doğru sözlü kimseler için mesel olarak kullanılmıştır.¹¹

Ebû Zerr hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَصْدَقُ مِنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِي *Ebû Zerr el-Ğifârî'den daha doğru sözlü*. Bu mesel doğru sözlü, sadık kimseler için kullanılmaktadır.¹²

Eş'ab b. Cübeyr (ö. 154/771)

Eş'abu't-Tammâh denilen bu şahıs Medineli olup Abdullah b. ez-Zübeyr'in kölesi Eş'ab b. Cübeyr'dir.¹³ Uzun bir ömür sürdüğü ve Hz. Osman zamanına yetişip o

dönemde Medine'de kaldığı ve Mansûr zamanında Bağdat'a geldiği söylenmiştir.¹⁴

Eş'ab hakkında söylenen mesel şöyledir: أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبٍ *Eş'ab'dan daha tamahkar/cimri*. Bu mesel aşırı cimri olan kimseler için kullanılmaktadır.¹⁵

el-Hâris b. Hillize (ö. h.ö.50-54/m.570)

O, el-Hâris b. Hillize b. Mekrûh b. Yezid el-Yeşkurî el-Vâilî'dir. Cahiliye dönemi mu'allaka şairlerinden biri olan el-Hâris, Irak bedevilerindedir. Mu'allaka şiiriyle çok övüldüğünden ötürü fahr (övünme-övgü) darb-ı mesele konu olmuştur.

el-Hâris hakkında söylenen mesel şöyledir: أَفْخَرُ مِنْ جِلْزَةَ الْخَارِثِ بْنِ جِلْزَةَ *el-Hâris b. Hillize'den daha övünen/iftihar eden*. Bu mesel, herhangi bir durum karşısında çok övünen ve iftihar duyan kimseler için kullanılmaktadır.¹⁶

el-Hâris b. Zâlim (ö. h.ö.22/m.600)

Ebû Leylâ el-Hâris b. Zâlim b. Ğayz el-Murrî'dir. Cahiliye döneminde Arap cânı/saldırganlarının en meşhuru olduğu söylenmiştir. Çocukken babası öldürüldüğünden yetim olarak büyümüş ve daha sonra babasının katili olan Ca'fer b. Hâlid'i öldürmüştür. Nu'mân b. Munzir'in himayesinde olan bu adamı öldürdüğü için ele geçirilip öldürülmek istenmiş ama bir türlü ele geçirilememiştir. Bundan dolayı çok iyi korunakları ve saldırıları engelleyici noktasında hakkında mesel kullanılmıştır.¹⁷

el-Hâris hakkında kullanılan mesel şudur: أَمْنَعُ مِنَ الْخَارِثِ بْنِ ظَالِمٍ *el-Hâris b. Zâlim'den daha engelleyici/korunaklı*.¹⁸ Bu mesel, iyi korunup saldırıları engellediği için kendisine ilişilemeyen ve ele geçirilemeyen kimseler için kullanılmıştır.

Hâtim et-Tâî (ö. 578)

Adı: Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd b. el-Haşrec'dir. O, cömert, cesur, şair ve muzaffer bir şahsiyettir. Savaşta yenen, kendisinden bir şey istendiğinde karşılıksız veren, malı çoğalıp zengin olduğunda infak eden vb. pek çok müspet vasıflara sahip biridir. Kadim kitaplarda hakkında çok sayıda cömertlik hikâyesi aktarılmıştır.¹⁹ Farklı görüşler olmakla birlikte miladi 578 yılında öldüğü ve mezarının 'Avârid dağında bulunduğu ifade edilmiştir.²⁰

Hâtim hakkında kullanılan mesel şöyledir: أَحْوَدُ مِنْ خَاتِمٍ *Hâtim'den daha cömert*.²¹ Hâtim'in hayatı boyunca sergilediği pek çok cömertlik örneği onun bu mesel ile vasıflanmasına vesile olmuştur. Bu mesel, cömert olup tanıdığı-tanımadığı herkese infakta bulunan ve bu vasıfla şöhret kazanmış kimseler için kullanılmaktadır.²²

⁹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/374; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 2/51.

¹⁰ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/219.

¹¹ es-Suyûtî Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Muhâderât ve'l-muhâverât* (Beirut: Dâru Ğarbi'l-İslâmî, 1424), 114.

¹² Aḥmed b. Muḥammed b. 'Abdirabbih el-Endelusî, *el-'İkdu'l-ferîd*, thk. 'Abdulmecîd er-Ruḥeynî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404), 3/9.

¹³ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/439.

¹⁴ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 1/332.

¹⁵ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/439.

¹⁶ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 2/154; İnci Koçak, "Arap Atasözlerine Geçmiş Edebiyatçılar", *Doğu Dilleri: Farsça, Arapça, Urduca*,

Hindoloji ve Sinoloji Araştırmaları 3/4 (1983), 109-110; Mustafa İbiş, *ATLÂL: Şiirde, Sevgilinin Geride Bıraktığı Mekân ve Harabelerine Duyulan Özlem* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021), 70,71.

¹⁷ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 2/155.

¹⁸ el-Endelusî, *el-'İkdu'l-ferîd*, 3/9.

¹⁹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/182.

²⁰ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 2/151.

²¹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/182.

²² el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/182.

Hebenneka

Adı, Yezîd b. Servân olup Kays b. Sa'lebe oğullarından biridir. Cahiliye ahalisinden biri olan bu zat hakkında kaynaklarda dalgınlık, gaflet ve aptallık ile alakalı pek çok hikâyeye aktarılmıştır.²³

Hebenneka hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَكَةَ* *Hebenneka'dan daha aptal/ahmak*. Bu mesel, gafil, aptal ve geri zekâlı olan kimseler için kullanılmaktadır.²⁴

Huneyn

Huneyn, soyu Eseb b. Hâşim b. Abdilmenâf'a dayandığı iddia edilen bir adamdır.²⁵

Huneyn hakkında söylenen mesellerden biri: *أَخْيَبُ مِنْ حُنَيْنٍ* *Huneyn'den daha çok hayal kırıklığına uğrayan* şeklindedir. Bu mesel hayal kırıklığı içerisinde mekânına dönen ve umduğunu bulamayan kimseler için kullanılmaktadır. Bu meselin hikâyesi şöyledir: Hâşim b. Abdilmenâf, ticaret yapmak ve kralları ziyaret etmek için sık sık Arap mahallelerinde dolaşan ve çok evlilik yapan bir adamdır. Ailesine, bir kimsenin onun işaretinin üzerinde bulunduğu bir çocuğu kendilerine getirdiklerinde onu kabul etmeleri gerektiğini söyleyerek ailesini tembihlemiştir. Çocuğu kabul ettiklerinin işareti de ona elbiseler ve ayakkabı giydirmeleridir. Daha sonra Hâşim, Yemen'in mahallelerinden birinde evlenir. Onlardan ayrırlıp gittikten sonra evlendiği kişiden bir oğlan çocuğu dünyaya gelir. Anne tarafından dedesi ona "Huneyn" adını verir ve onu ailesinden bir adamla birlikte Kureys'e götürür. Hâşim'in kavmini bularak onlara oğlanın Hâşim'in oğlu olduğunu söyler. Onlar da ondan işaret isterler ancak dedenin onlara gösterebileceği bir işareti yoktur. Bu yüzden Hâşim'in kabilesi onu kabul etmezler. Ahali, dedenin çocuğu kendi elbiseleri ve ayakkabısıyla ailesine geri getirdiğini gördüklerinde şöyle derler: "Huneyn'i kendi ayakkabısıyla/çarıklarıyla getirdi". Yani hüsrana uğrayarak geldi. Çünkü kabul edilseydi babasının çarıklarını giyecekti.²⁶

Huneyn hakkında söylenen bir diğer mesel de şöyledir: *رَجَعَ بِخُفِّي حُنَيْنٍ* *Huneyn'in iki çarığıyla/ayakkabısıyla döndü*. Bu mesel, ihtiyaç duyduğu şeyi elde etmekten ümidini kesen ve memleketine hayal kırıklığı içerisinde dönen kimseler için kullanılmaktadır. Meselin hikâyesi şöyledir: Huneyn'in Hire kavminden bir ayakkabı tamircisi iken bir Bedevi onunla iki terlik için çetin bir pazarlığa tutuşur ve sonunda anlaşmazlığa düşerler. Bu yüzden o da bedeviye kızdırmak ister. Bedevi ayrılınca Huneyn çarıklarından birini onun yol güzergâhına atar ve diğerini de ondan uzağa başka bir yere bırakır. Bedevi bunlardan birinin yanından geçince: "Bu terlikler Huneyn'in terliklerine ne kadar benziyor? Diğer teki olsaydı onu alırdım" deyip geçer. İkinciye rastlayınca birinciyi bıraktığına pişman olur ve ilkini almak için geri döner. Orada gizlenen Huneyn hemen gelip yüküyle beraber bedevinin devesini götürür.

Bedevinin elinde terliklerinden başka bir şey kalmamıştır. Kavmi ona yolculuğunda ne getirdiğini sorunca Huneyn'in iki terliğinden başka bir şey getirmediğini söyler. Böylece bu mesel haline gelir.²⁷

Hureymu'n-Nâ'im

O, Sinân oğullarından Hureym b. Halîfe b. el-Hâris b. Hârice el-Gatafânî el-Murri'dir. *en-Nâ'im* (varlıklı/bolluk içinde olan) olarak lakaplanmıştır. el-Haccâc, ona bolluğunun ne olduğunu sorduğunda kışın yırtık, yazın yeni elbiseler giymediğini söyler. Nimetin ne olduğunu sorunca emniyet/güven olduğunu, zira korkağın, hayattan bir fayda görmediğini ifade eder. Başka ne olduğunu sorunca gençlik olduğunu, çünkü yaşlıların da herhangi bir şeyden yararlanmadıklarını söyler. Daha başka ne olduğunu sorunca sağlık olduğunu, zira hastalıklı olanın da hayattan pek faydalanmadığını söyler. Yine aynı soruyu sorunca zenginlik/zengin olduğunu, çünkü fakirin de aynı şekilde hayattan o kadar da yararlanmadığını dile getirir. Tekrar sorduğu aynı soruya artık bir cevabının olmadığını söyler.²⁸

Hureym hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَنْعَمُ مِنْ حُرَيْمٍ* *Hureym'den daha varlıklı/bolluk içerisinde rahat olan*. Bu mesel, kendisine nimetler bahşedilen veya gönlü zengin olup rahatlık içerisinde hayat süren kimseler için kullanılmaktadır.²⁹

İyâs b. Mu'âviye (ö. 122/740)

Ebû Vâsile İyâs b. Mu'âviye b. Kurre el-Muzenî'dir. Basra kadısı ve zamanının kıvrak zekâlı ve basiretli dehalarından biridir. Olayları hemen kavraması, ferasetli, hazırcı cevap ve zeki oluşundan darb-ı mesele konu olmuştur.³⁰

İyâs hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَذَى مِنْ إِيَّاسٍ* *İyâs b. Mu'âviye'den daha zeki*. Bu mesel, kıvrak zekâlı ve ferasetli kimseler için kullanılmıştır.³¹

Kays b. 'Âsım (ö. 20/640)

Tam adı: Ebû Ali Kays b. 'Âsım b. Sinân el-Makrizî es-Sa'dî et-Temîmî'dir. Arapların efendilerinden, akıllılarından, cesaret ve merhamet sahibi olanlarından biridir. Şair olup cahiliye döneminde şöret bulmuş ve reislik yapmıştır. Cahiliye döneminde içkiyi kendisine haram kılanlardan biridir. Bir heyet içerisinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelirken efendimiz onu gördüğünde: "Bu çöl ehlinin (bedevilerin) efendisidir" buyurmuştur.³²

Kays hakkında söylenen mesel şudur: *أَسْوَدُ مِنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ* *Kays b. 'Âsım'dan daha efendi/başkan/hükmeden*.³³ Bu mesel, iyi yönetici olan ve yönetme işini güzel/adaletli yapan kimseler için kullanılmıştır.

²³ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/180.

²⁴ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/217.

²⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 2/537.

²⁶ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/256.

²⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/296.

²⁸ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/355.

²⁹ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/304.

³⁰ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/33; Mehmet Ünal, *Murad-ı Buhari Külliyyatı-I* (İstanbul: Kutup Yıldızı, 2013), 69.

³¹ el-Endelüsî, *el-İkdu'l-ferîd*, 3/9.

³² ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/206.

³³ el-Endelüsî, *el-İkdu'l-ferîd*, 3/3/9.

Kays b. Züheyr (ö. 10/631)

Kays b. Züheyr b. Huzeyme b. Revâha el-'Absî'dir. Abs kabilesinin lideri ve Irak Araplarının ileri gelen dâhilerinden biridir. İşlerde isabetli ve ileri görüşlü olmasından *Kaysu'r-Re'y* lakabıyla lakaplanmıştır. Kavminin liderliğini babasından miras yoluyla almıştır. Ömrünün sonlarında züht hayatı yaşamış ve Umman'a yerleşerek orada vefat etmiştir.³⁴

Kays hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَدْمَى مِنْ قَيْسٍ كَيْسُ ب. زُهَيْرٍ* *Kays b. Züheyr'den daha deha/zeki*. Bu mesel akıllı ve üstün zekâlı kimseler için kullanılmaktadır.³⁵

Kuleyb (ö. h.ö.135/m.492)

O, Kuleyb b. Rebî'a b. el-Hâris b. Züheyr et-Tağlebî el-Vâilî'dir. Zamanında kabilesi olan Rebî'a'nın efendisi olup son derece saygın, şerefli ve dost biridir. O kadar heybetli biriymiş ki bayırlardaki otları ve yaban hayvanlarını dahi koruyup gözettiği söylenmiştir. İsminin Vâil olduğu ve bu davranışlarından dolayı ona Kuleyb dendiği ifade edilmiştir. Bu şekilde meraları ve otlakları koruyup muhafaza ettiği için mesel konusu olmuştur.³⁶

Kuleyb hakkında söylenen mesel şöyledir: *أَعَزُّ مِنْ كَلَيْبٍ وَإِيلٍ* *Vâil Kuleyb'inden daha aziz/kıymetli/heybetli*.³⁷ Bu mesel, kıymetli, değerli ve her canlıya değer verip onları koruyan kimseler için kullanılmıştır.

el-Kuse'î

O, Kuse' kabilesinden Muhârib b. Kays'tır. Başka bir görüşe göre ise O, Kuse' kabilesinin Muhârib oğullarından olup ismi Gâmid b. el-Hâris'tir. Kaynaklarda geçen rivayetlerden bazılarına göre el-Kuse'î, karısını boşadığı ve vahşi merkepleri kendisiyle avladığı yaylarını, hedefi tutturamadığı zannıyla kırdığı için çok pişmanlık duymuş, dolayısıyla atasözüne konu olmuştur.³⁸

el-Kuse'î hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَنْدَمَ مِنَ الْكُسْعِيِّ* *el-Kuse'î'den daha pişman*. Bu mesel, yaptığı davranıştan pişmanlık duyan ve çok üzülen kimseler için kullanılmaktadır.³⁹

Kuss b. Sâ'ide (ö. 600)

O, Kuss b. Sâ'ide b. Huzâfe b. Züheyr b. İyâd b. Nizâr'dır. Arapların hikmet sahibi olan şahsiyetlerinden biridir. O ilk defa "Filan kişiden filana", "Emmâ ba'du" ve

"Davacıya delil getirmek, inkâr edene ise yemin etmek vardır" gibi pek çok sözü söyleyen kişidir. 180 sene ömür sürdüğü ifade edilmiştir.⁴⁰

Kuss b. Sâ'ide hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَبْلَغُ كُؤْسٍ* *Kuss'tan daha belîğ/iyi konuşan kişi*. Bu mesel, fasih olarak açık, anlaşılır ve güzel bir şekilde konuşan kimseler için kullanılmaktadır.⁴¹ Bu bağlamda *أَخْطَبُ مِنْ قُؤْسٍ* *Kuss'tan daha hatip/daha iyi hitap eden kişi* ifadesi de kullanılmıştır.⁴² el-Muhît fi'l-Luğa adlı kitapta *أَقْدَمُ مِنْ قُؤْسٍ* *Kuss'tan daha atılgan/daha cesur* ifadesi de mevcuttur.⁴³

Lokmân b. 'Âd

Lokmân b. 'Âd, Himyer kabilesinin Vâil oğullarından olup Yemen'deki Himyer hükümdarlarından biridir. er-Râişu'l-Ekber ile lakaplanıp muammerundan (uzun ömürlü) olduğu söylenmiştir. Bu, Kur'an'da zikredilen Lokmân-ı Hakim olmayıp farklı bir kimsedir.⁴⁴

Lokmân hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَحْكَمُ مِنْ لُؤْمَانَ* *Lokmân'dan daha hikmetli*.⁴⁵ Bu mesel hikmet sahibi kimseler için kullanılmaktadır. Lokmân hakkında kullanılan başka bir mesel: *أَشَدُّ مِنْ لُؤْمَانَ بْنِ عَادٍ* *Lokmân b. 'Âd'dan daha çetin/şiddetli* şeklindedir.⁴⁶

Mâdir

O, Hilâl b. 'Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden biridir. Asıl adının Muhârik olduğu ve aşırı cimri, haddi aşan ve isyankâr bir kimse olduğundan Mâdir olarak isimlendirilmiştir.

Bu zat hakkında kullanılan mesel şudur: *أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ* *Mâdir'den daha cimri*. Rivayete göre devesini bir su birikintisi üzerinde sulamış ve orada biraz su arta kalmıştır. O su artığından kimse faydalanmasın diye onu bulandırıp kirletmiştir. Bu yüzden kendisine Mâdir (suya çamur koyan/suyu bulandıran) ismi verilmiş ve söz konusu mesel cimrilik konusunda kendisi için kullanılmıştır.⁴⁷

el-Mu'aydî

Bu şahsın kim olduğuyla alakalı farklı görüşler bulunmakla beraber onun isminin: Damra b. Damra b. Câbir b. Katan b. Neşel b. Dârim b. Mâlik b. Hanzala b. Mâlik b. Zeyd Menât b. Temim b. Murra... b. Ma'd b. Adnân olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸ Asıl isminin Şikka/Şukka b. Damra olduğu ve Nu'mân b. Münzir tarafından Damra olarak değiştirildiği ifade edilmiştir. Dârim oğullarından olup cahiliye şairlerinden ve cesur liderlerinden biridir.⁴⁹

³⁴ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 5/206; Mehmet Ünal, *Türk-İslam Edebiyatı* (İstanbul: Lisans Yayınevi, 2020), 42.

³⁵ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/274.

³⁶ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/42; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 5/232.

³⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/42.

³⁸ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 5/281.

³⁹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/348.

⁴⁰ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/111.

⁴¹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/111; Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap Dilinde İfadelerin Sanatlı Kullanımı: Fesâhat", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31 (2022), 1120; Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap Dilinde Etimolojik Açından 'Hasene' Maddesinin İncelenmesi", *Kilitbahar Dergisi* 19 (2021), 108-124.

⁴² el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/262.

⁴³ İsmâil b. 'Abbâd es-Sâhib b. 'Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa*, ts., 1/429.

⁴⁴ ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 5/243.

⁴⁵ Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), 1/405.

⁴⁶ Mansûr b. el-Huseyn er-Râzî Ebû Sa'd el-'Âbî, *Nesru'd-durr fi'l-muhâderât*, thk. Hâlid Abdulğani Mahfûz (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 6/62.

⁴⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/111.

⁴⁸ Şihâbüddîn Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'/İrşâdu'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414), 4/1556.

⁴⁹ Sabâh Ali es-Süleymân, *Mu'cemu şu'arâi'l-Arab hattâ 'usûri'l-ihicâc* (Tikrit: Dâru Ğaydâ, 1437), 134.

el-Mu'aydi hakkında kullanılan mesel şöyledir: *تَسْمَعُ* *بالْمُعَدِّي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ* *Mu'aydi'yi (onun namını, haberlerini gıyaben) duymanı onu (yüz yüze) görmenden daha iyidir.* Bunun *أَنْ تَسْمَعُ بِالْمُعَدِّي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ* *أن تسمع بالمعدي لا أن تراه* şeklinde farklı kullanımları da mevcuttur.

Bu mesel, gıyabında haberleri duyulan kimsenin onu yüz yüze görmekten daha iyi olanlar hakkında kullanılmaktadır.⁵⁰ Yani şanı, şöhreti duyulmuş ve hakkında güzel haberler yayılmış bir kimsenin, dış görünüşünün bu haberleri karşılayamayacak derecede olanlar için kullanılmasıdır.

Meselin hikâyesi şöyledir: Ma'd kabilesine mensup olan Mu'aydi adındaki eşkıya kişi, Nu'mân b. Münzir'e saldırarak mallarını ele geçirmiş ve onlar bu duruma karşı bir şey yapamamışlar. Onun bu cesareti ve atılganlığı Nu'mân b. Münzir'i şaşırtmış ve ona güvence verip huzuruna çağırtmıştır. Mu'aydi onun huzuruna gelince onun çirkin görüntüsüne şaşırarak söz konusu meseli söylemiştir.⁵¹

Müseylemetu'l-Kezzâb (ö. 12/633)

Müseyleme b. Sümâme b. Kebir b. Habîb el-Hanefî el-Vâilî'dir. Muammerundan olup peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Yemâme'de doğup büyümüş ve kendisine *Rahmânu'l-Yemâme* lakabı verilmiştir. İsmi Hârûn veya Mesleme olduğu, tahkir için Mesleme'nin taşıdığı olan Müseylime'ye dönüştürüldüğü söylenmiştir.⁵²

Müseyleme hakkında kullanılan mesel şudur: *كَذَّبَ مَنْ مُسَيْلِمَةَ* *Müseyleme'den daha yalancı.* Bu mesel, yalan söyleyip bu noktada aşırıya kaçan kimseler için kullanılmıştır.⁵³

Rebî'a b. Mukeddem (ö. h.ö.62/m.558)

Kinâne Oğullarından Rebî'a b. Mukeddem b. 'Âmir'dir. Cahiliye döneminde Mudar kabilesinin sayılı atlılarından biridir. Kinâne'nin kervanlarından birinin saldırganlarını sadece kendisinin bildiğini ve canı pahasına o kervanı koruyup kurtulmasını sağladığı cesur bir savaşçıdır. Bu cesaretinden dolayı hakkında mesel kullanılmıştır.⁵⁴

Rebî'a hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَشْجَعُ مِنْ رَبِيعَةَ بْنِ مُكَدَّمٍ* *Rebî'a b. Mukeddem'den daha cesur.* Bu mesel, cesarete kullanılagelen bir atasözü olmuştur.⁵⁵

es-Semev'el (ö. m.560)

O, es-Semev'el b. Hayyân b. 'Âdiyâ' el-Yehûdî'dir. Hayber ahalisinden olan es-Semev'el, cahiliye dönemi sairi olup hikmet sahibi bir kimsedir. Bu zat o kadar vefalı

ve sözüne sadık imiş ki İmruulkays'ın kendisine emanet olarak bıraktığı zırhlarını onun ölümünden sonra almak isteyen bir krala, kendi oğlunun canı pahasına dahi teslim etmemiştir.⁵⁶

es-Semev'el hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَوْفَى* *مِنَ السَّمَوِّ أَلِ* *es-Semev'el'den daha vefalı/sözüne sadık kimse.* Bu mesel verdiği sözü yerine getiren, vefalı ve güvenilir kimseler için kullanılmaktadır.⁵⁷

Sehbân b. Vâil (ö. 54/674)

Sahbân b. Züfer b. İyâs el-Vâilî el-Bâhilî'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Müslüman olmuş ancak efendimizle görüşmemiştir. Son derece güçlü bir hatip olması sayesinde darb-ı mesellere konu olmuştur. Az sayıda şiir de kaleme almıştır.⁵⁸

Sahbân hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَفْصَحُ مِنْ* *سَحْبَانَ وَائِلٍ* *Vâil'in Sahbân'ından daha fasih.* Bu ifadenin yanı sıra *أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ* *Vâil'in Sahbân'ından daha hatib,* *أَبْلَغُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ* *Sahbân'dan daha iyi konuşan* ve *أَبْلَغُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ* *Sahbân'dan daha belîğ/belagatli* tabirleri de kullanılmıştır. Bu mesel fesahat ve belagat sahibi olarak güzel ve yerli yerinde söz söyleyebilen kimseler için kullanılmaktadır.⁵⁹

Sinimmâr

Sinimmâr, Roma kökenli meşhur ve son derece mahir bir inşaat ustasıdır. Sinimmâr kelimesi Huzeyl kabilesi lehçesinde "hırsız" anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁶⁰

Sinimmâr hakkında kullanılan mesel şöyledir: *جَزَاءُ سِنِيمَّارٍ* *Sinimmâr'ın mükâfatıyla/ödülüyle (ödüllenenek).* Bu mesel yaptığı güzel bir iş ve davranıştan dolayı takdir ve mükâfat bekleyen bir kimseye kötülük ve cezayla karşılık verilen kimseler için kullanılmaktadır.⁶¹

Meselin hikâyesi şöyledir: Sinimmâr, hükümdar en-Nu'mân b. İmruulkays'a Kûfe'de *Havernak* adında eşibenzeri olmayan bir saray yapar. Bu çalışmasından dolayı hükümdardan ödülünü bekleyen Sinimmâr, böyle bir yapıyı başka kimseye yapmasın diye hükümdar tarafından sarayın üzerinden aşağı atılıp öldürülmesiyle karşılaşır. Ödül beklerken cezayla karşılaşmış hayatından olur. Böylece söz konusu mesel bunun gibi iyiliğe karşı kötülük edilme durumuyla karşılaşan kimseler için kullanılır olmuştur.⁶²

Suleyk (ö. h.ö.17/m.605)

Suleyk b. 'Umeyr b. Yesribî b. Sinân es-Sa'dî et-Temîmî'dir. Suvari, cânî, seri/koşucu, şair, siyahi ve cahiliye şeytan karakterli olanlardan biridir. Bölgeyi ve sefer yollarını en iyi bilen kişi olduğu ifade edilmiştir.⁶³

⁵⁰ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/129.

⁵¹ Ebû Ali el-Hasen b. Mes'ûd el-Yûsî, *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*, thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar (el-Mağrib: Dâru's-sekâfe, 1401), 3/176.

⁵² ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/226.

⁵³ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/171.

⁵⁴ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/17.

⁵⁵ el-Endelusî, *el-İkdu'l-ferîd*, 3/9.

⁵⁶ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/374; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/140.

⁵⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/374.

⁵⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/79.

⁵⁹ Cevâd Alî, *el-Mufassal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Dâru's-Sâkî, 2001), 16/414; Koçak, "Arap Atasözlerine Geçmiş Edebiyatçılar", 108-109; Mustafa İbiş, *İbn Ebi İsbâ'ın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2021), 271,272.

⁶⁰ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/177.

⁶¹ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/159.

⁶² el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 1/159.

⁶³ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/115.

Suleyk hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَمْضَى مِنْ سُلَيْكِ الْمَقَابِبِ Suleyku 'l-Mekânib 'den daha tez/hızlı koşan.* Bu manada *أَعْدَى مِنْ سُلَيْكِ* ifadesi de kullanılmıştır. Eş-Şenferâ için de söylenen bu mesel çok süratli koşan kimseler için kullanılmaktadır.⁶⁴

eş-Şenferâ (ö. m.525-550 arası)

Cahiliye dönemi şairi olan eş-Şenferâ, Kahtânilerden Ezd kabilesine mensup olup el-Hâris b. Rebî'a b. el-Evâs b. el-Hacr b. el-Hen' b. el-Ezd oğullarındandır. Bazı görüşlere göre eş-Şenferâ, *dudakları büyük/büyük dudaklı* anlamında onun lakabı olup ismi, sâbit b. Câbir'dir.⁶⁵

eş-Şenferâ hakkında söylenen mesel şöyledir: *أَعْدَى مِنْ عَشِ الشَّنْفَرَى eş-Şenferâ 'dan daha hızlı koşan.*⁶⁶ Bu mesel çok süratli koşan kimseler için kullanılmaktadır. Araplar içerisinde eş-Şenferâ, 'Amr b. Berrâk ve Te'bbetâ Şerren atların dahi kendilerine yetişemeyecek derecede hızlı koşucular oldukları ancak bunlar içerisinde mesele/atasözüne konu olan eş-Şenferâ olduğu söylenmiştir.⁶⁷

Tuveys (ö. 92/711)

Tam adı, Ebû Abdilmun'im 'Îsâ b. Abdillâh'tır. Mahzum oğullarının kölesi olan Tuveys, Medine'de ritimli/nağmeli olarak ilk şarkı söyleyen kişidir. Medine tarihi ve ensab ilminde bilgin olup şarkıcıların ve bu alandaki sanatçıların en meşhurlarındandır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat ettiği gün doğmuş, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in vefat ettiği gün sütten kesilmiş, Hz. Ömer (r.a.)'in öldürüldüğü gün sünnet edilmiş, Hz. Osman (r.a.)'nın katledildiği gün evlenmiş ve Hz. Ali (r.a.)'nin öldürüldüğü gün de çocuk sahibi olmuştur. Bu yüzden uğursuz olarak görülmüş ve hakkında mesel söylenmiştir.⁶⁸

Tuveys hakkında kullanılan mesellerden biri şöyledir: *أَشَاءُ مِنْ طُوَيْسِ Tuveys 'ten daha uğursuz/şanssız.* Bu mesel şanssızlıkta ve uğursuz olarak düşünülen kimseler için kullanılır. Tuveys'in hadım edilmesi nedeniyle hakkında kullanılan bir diğer mesel de *أَخْنَتْ مِنْ طُوَيْسِ Tuveys 'ten daha iktidarsız/kadınımsı* şeklindedir. Bu mesel de iktidarsız ve kadınca tavırları sergileyen erkekler için kullanılmaktadır.⁶⁹

Ummu Kirfe (ö. 6/627)

O, Mâlik b. Huzeyfe b. Bedr'in karısı olup Fezâre kabilesinden bir kadındır. Adı: Fâtıma binti Rebî'a b. Bedr'dir. Evinde elli (bazı kaynaklarda yetmiş ifadesi geçmektedir) kılıcın asılı olup tümü mahremi olan elli atıyla/savaşçıya evini koruduğu rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)' sövüp Onunla savaşmak için ailesinden otuz atlıyı hazırlayıp yola çıkarmıştır. Efendimiz de Zeyd b. Hârise komutasında bir seriye onlara karşı göndermiş ve hakkından gelmiştir. Çok korunaklı olmasından darb-ı mesele konu olmuştur.⁷⁰

⁶⁴ el-Meydânî, *Mecme 'u'l-emsâl*, 2/323.

⁶⁵ Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1418), 3/343-344.

⁶⁶ el-Meydânî, *Mecme 'u'l-emsâl*, 2/46.

⁶⁷ el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, 3/344.

⁶⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/105.

⁶⁹ el-Meydânî, *Mecme 'u'l-emsâl*, 1/258.

Kirfe hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ كِرْفَةَ Ummu Kirfe 'den daha korunaklı/engelleyci.* Bu mesel, kendisini ve haremını sağlam ve iyi koruyup muhafaza edenler için kullanılmaktadır.⁷¹ Hakkında kullanılan başka bir mesel de şöyledir: *أَعَزُّ مِنْ أُمِّ كِرْفَةَ Ummu Kirfe 'den daha aziz/hükümran.*⁷²

'Urkûb

'Urkûb'un kim olduğu hakkında çeşitli görüşler ifade edilmiştir. O'nun, İbn sa'd b. Zeyd Menât b. Temim veya Evs ya da Hazrec kabilesinden olduğu söylenmiştir. Başka bir görüşe göre de Hayber veya Medine halkındandır. Daha doğru olduğu belirtilen diğer bir görüşe göre ise O'nun Yesrib Yahudilerinin ileri gelenlerinden olduğudur.⁷³

'Urkûb hakkında söylenen mesel şöyledir: *مَوَاعِيدُ عُرْقُوبٍ 'Urkûb'un sözleri/vaatleri.* Bu mesel, yalan söyleyen, insanları kandıran ve verdiği sözde durmayan kimseler için kullanılmaktadır.

Meselin hikâyesi şöyledir: 'Urkûb'un kardeşi, 'Urkûb'a gelerek bir şeyler ister. O da oradaki hurmaların filizlenmesi halinde onları kendisinin vereceğini söyler. Kardeşi hurmaların filiz verdiği zamanda gelince bu sefer olgunlaştıktan sonra gelmesini söyler. Kardeşi söylendiği zamanda gelince bu sefer tam büyüdüktan sonra gelmesini söyler. Yine belirtilen zamanda gelen kardeşine bu sefer yaş hurma şeklini aldığı anda/o aşamaya geldiğinde gelmesini söyler. Hurmalar, belirtilen olgunluğa erişince de daha kardeşi gelmeden geceleyin hepsini toplar ve sözünde durmayarak ona hiçbir şey vermez. Bu davranış üzerine hakkında söz konusu mesel kullanılır.⁷⁴

Zerkâu'l-Yemâme

ez-Zerkâ', Yemâme halkından Cedîs kabilesine mensup biridir. Gözlerinin keskin ve çok uzağı görmesiyle mesel konusu olmuş bir kadındır. Rivayete göre üç günlük yürüyüş mesafesindeki nesnelere rahatlıkla görebiliyor ve onları birbirinden ayırt edebiliyordu.⁷⁵

ez-Zerkâ' hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَحْكَمُ مِنَ الزَّرْقَاءِ ez-Zerkâ 'dan daha isabetli/muhkem (bir şeyi en iyi ve sağlam yapan ve bir şeyi uzak mesafeden en iyi gören).*⁷⁶ Bu mesel, gözleri keskin ve uzağı görmeye kuvvetli kimseler için kullanılmaktadır.

Zulme

Huzeyl kabilesinden bir kadındır. Şehvet düşkününü biri olup gençliğinden ta güç-kuvvetten kesilinceye kadar bu eylemi yapmıştır. Bu fiili yapamaz hale gelince de insanların tohumluk olarak kullandıkları bir teke edinmiştir. Bunun nedeni kendisine sorulunca onların birleşme esnasında çıkardıkları seslerden mutluluk ve rahatlık bulduğunu ifade etmiştir. Cinselliğe çok düşkün olması hasebiyle darb-ı mesele konu olmuştur.

⁷⁰ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/130-131.

⁷¹ el-Meydânî, *Mecme 'u'l-emsâl*, 2/323.

⁷² ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/131.

⁷³ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/225.

⁷⁴ el-Meydânî, *Mecme 'u'l-emsâl*, 2/311.

⁷⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/44.

⁷⁶ el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, 1/405.

Zulme hakkında kullanılan mesel şöyledir: *أَفْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ* *Zulme'den daha çok cima eden/ilişkiye giren.* Bu mesel, aşırı derecede cinsel birleşme eylemini yapan kimseler için kullanılmıştır.⁷⁷

Sonuç

Meseller, insicamlı ifadeler olup vaz edildiği ilk şekliyle benzeri olaylar üzerine aktarılan gelen ve Arap edebiyatında ciddi bir yekûn tutan nesir alanının edebi sanatlarından biridir. Bunlar, insanların sıradan davranışlarının fevkinde olan iyi ya da kötü olaylar üzerine ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Genellikler cahiliye dönemi insanları üzerine söylenmiş bu ifadeler, sonraki nesillerde de aynen kullanılıp yeni bir mesel türetme yoluna gidilmediği görülmüştür. Bazen de aynı konuda bir meselin varlığına rağmen (Örneğin hızlı yürüme ve koşmada Süleyk hakkında söylenmiş bir meselin bulunmasına rağmen aynı özelliklere sahip eş-Şenferâ hakkında bu ifade kullanılmayıp yeni bir mesel türetilme yoluna gidilmiştir.) başka yeni bir meselin türetilmediği de görülmektedir.

Çalışmada hakkında mesel çıkarılan şahsiyetlerden otuz dört tanesi ele alınmıştır ki bunlar pek çok kaynaktan ele alınan ve işlenen kimselerdir. Bunlardan yirmi dokuz tanesi erkek ve beş tanesi de kadındır. Bunların haklarında mesel çıkarılmasına sebep olan genel özellikleri: cömertlik, cesaret, doğruluk, liderlik, hatiplik, serilik, yalancılık, ahmaklık, sözünde durmama, cimrilik ve pişmanlık gibi vasıflar olmuştur.

Kaynaklar

- Alî, Cevâd. *el-Mufasssal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dâru's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl el-. *Cemheretu'l-emsâl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- Atilla, Emad. *Arap Halk Atasözlerinde Kadın İmgesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2020.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer el-. *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 4. Basım, 1418.
- Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, es-Suyûtî. *el-Muhâderât ve'l-muhâverât*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru Ğarbi'l-İslâmî, 1424.
- Ebû Sa'd el-Âbî, Mansûr b. el-Huseyn er-Râzî. *Nesru'd-durr fi'l-muhâderât*. thk. Hâlid Abdulġani Mahfûz. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- Ege, Ramazan - Tilkitaş, Sadullah. "Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Humeydî'de Bedî'iyye". *EKEV Akademi Dergisi* XXVI/92 (2022), 219-235.
- Endelusî, Aḥmed b. Muhammed b. 'Abdirabbih el-. *el-İkdu'l-ferîd*. thk. 'Abdulmecîd er-Ruḥeynî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-. *Tezhibu'l-Luġa*. thk. Abdusselâm Serhân. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, ts.
- Hamevî, Şihâbuddîn Abdullah Yâkût b. Abdillâh el-. *Mu'cemu'l-udebâ'irşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414.

- Houtsma, M. T. vd. *Mücezu Dâireti'l-Ma'ârifi'l-İslâmiyye*. thk. Ahmed Zekî Hürşîd vd. 33 Cilt. B.y.: Merkezu'ş-Şârika lil-İbdâ'i'l-Fikrî, 1418.
- 'Abbâd, İsmâil b. 'Abbâd es-Sâhib b. *el-Muhît fi'l-luġa*, ts.
- İbiş, Mustafa. *Arap Dilinde Fasih ve Ammî Dil*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022.
- İbiş, Mustafa. *ATLÂL: Şiirde, Sevgilinin Geride Bıraktığı Mekân ve Harabelerine Duyulan Özlem*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021.
- İbiş, Mustafa. *İbn Ebî İsbâ'ın Hayatı ve Belâgat İlmindeki Yeri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2021.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.
- Katâmiş, Abdulmecîd. *el-Emsâlu'l-'Arabîyyetu Dirâsetun Târihiyyetun Tahlîliyye*. Suriye: Dâru'l-Fikir, 1988.
- Kızılkaya, Yakup. *Arap Dilinde Kâmin Meseller*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Arap Dilinde Etimolojik Açından 'Hasene' Maddesinin İncelenmesi". *Kilitbahir Dergisi* 19 (2021), 108-124.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Arap Dilinde İfadelerin Sanatlı Kullanımı: Fesâhat". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31 (2022), 1115-1128.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Arap Nahiv İlminin Doğuşu". *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*. ed. Ahmet Yıldız. 69-94. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. "Arap Nahiv İlminin Gelişimi". *Arap Edebiyatının Gelişim Serüveni 1*. ed. Ahmet Yıldız. 95-128. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Koçak, İnci. "Arap Atasözlerine Geçmiş Edebiyatçılar". *Doğu Dilleri: Farsça, Arapça, Urduca, Hindoloji ve Sinoloji Araştırmaları* 3/4 (1983), 107-113.
- Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-. *Mecme'u'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Nuriyev, Tehran. *Maverdi'nin Edebü'd-Dünya ve'd-Din'inde Geçen Arap Atasözlerinin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.
- Pullu, İdris. *Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Sevdi, Ali. *Arap Grameri Literatüründe Sa'leb ve el-Mecâlis Adlı Eseri*. ed. Halis Dede - Musa Pekel. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Süleymân, Sabâh Ali es-. *Mu'cemu şu'arâi'l-Arab hattâ 'usûri'l-ihcâc*. Tikrit: Dâru Ğaydâ, 1437.
- Ünal, Mehmet. "Hıfzî'nin 16. Yüzyılda Yazdığı Atasözleri Derlemesi: Manzûme-i Durûb-ı Emsâl". *SDU Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2015), 101-126.
- Ünal, Mehmet. *Murad-ı Buhari Külliyyatı-I*. İstanbul: Kutup Yıldızı, 2013.
- Ünal, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü*. Isparta: El-Yay Yayıncılık, 2016.
- Ünal, Mehmet. *Türk-İslam Edebiyatı*. İstanbul: Lisans Yayınevi, 2020.
- Yüsi, Ebû Ali el-Hasen b. Mes'ûd el-. *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem*. thk. Muhammed Haccî - Muhammed el-Ahdar. 3 Cilt. el-Mağrib: Dâru's-sekâfe, 1401.
- Zirikli, Ḥayruddîn b. Maḥmud ez-. *el-A'lâm: Kâmusu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'Arab ve'l-musta'ribîn ve'l-mustaşrikin*. b.y.: Dâru'l-'İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

⁷⁷ el-Meydânî, *Mecme'u'l-emsâl*, 2/125.